

Antal Attila

Húsz év után

A pénzügyi-gazdasági válság időszakában, az országban kibontakozó társadalmi válság és apátia, valamint az európai parlamenti választásokra való készülődés, legfőképp pedig a szabad világhoz való csatlakozásunk 20. évfordulója módot adott (és a továbbiakban is módot ad) arra, hogy felülvizsgáljuk Magyarországot, illetve a közép-kelet-európai térség európai közösséghez való viszonyát.

A rendszerváltás óta napirenden van Magyarországnak a fejlett Európához (s általában is a nyugati világhoz) való felzárkóztatása, illetve a kapcsolatok megerősítése. Ezen alaptörekvés jegyében az elmúlt két évtizedben számos célkitűzés és elvárás fogalmazódott meg, azonban ezek korántsem forrtak össze egy egységes egésszé. Ezek többnyire a demokratikus intézményrendszer kiépítése és megerősítése, a nyugati életszínvonal fátyolos ígérete, valamint a kapitalista piacgazdaság felépítése témakörök mentén foglalhatók össze. Az 1990-es évek adaptációs kényszerében azonban a magyar politika elmulasztotta elhelyezni magát az európai porondon és küzdőtéren: nem forrott ki valamiféle magyar európai énkép, s nem tudtuk kialakítani a közép-kelet-európai identitásunkat sem – igaz ez a térség országainak nagy részére is. Ebből aztán számos negatív következmény is levezethető: a közép-kelet-európai térség újonnan csatlakozó államai betagozódtak abba a (még mindig) nemzetállami alapon szerveződő struktúrába, amelyben a nyugati államok dominálnak, s a keleti országok csupán egyéni sikereik mentén tudnak előre haladni, térségi sikerekről (amelyek egyébként ellensúlyát képezhetnék a nyugat-európai dominanciának, valamint a régi-új tagállam dichotómiának) és kihívásokról szó sem esik. A keleti szektor nem csupán az EU-ban nem képes érdekeinek érvényesítésére, hanem a geopolitikai szempontból fontos külkapcsolatok tekintetében sem.

A koncepció nélküli kelet-közép-európai lét a magyarok számára további nehézségekkel terhelt. A térség kiemelkedő országaival (Csehország, Szlovákia, Szlovénia) szemben kezdjük elveszíteni azokat a távlatokat, amelyeket a rendszerváltás nyújtott. A már részletezett

szegmensek (demokratikus intézményrendszer, kapitalizmus, életszínvonal), amelyet a „rendszerváltás ígéreteiként” aposztrofálhatunk, homokszemekként peregnek ki markunkból. A nyugati életszínvonal (tömeges) elérése mára csak vágyalom, a gazdasági-pénzügyi válság a kapitalizmusból ábrándított ki, a hazai társadalmi-politikai (általában közéleti) válság pedig az eddig szilárdnak hitt demokratikus berendezkedésünk alapjait kezdte ki. Érdemes elgondolkodnunk az okokon. Az európai (nyugati) integráció az 1990-es években felpörgette mind a gazdasági, mind a társadalmi életet, ezt nevezhetjük a demokratikus államépítés időszakának. Magyarország csatlakozott a globális piachoz, annak minden előnyével és hátrányával. Országunk azonban minden különösebb perspektíva, térségi célkitűzések nélkül lett az EU tagja. Egy olyan szervezeté, amelyben a nemzetállami érdekek az elsődlegesek, s nem képes globális szereplőként fellépni: az EU politikai érdekei tisztán a tagállamok érdekeinek a számtani összegződése, amelyek ha arra kerül a sor kioltják egymást. Magyarország az EU tagjaként pedig egy olyan államközösség része lett, amely küzd önnön maga „megalkotásával”, a nemzetállami kereteken való túllépésen. A belépő közép-kelet-európai ország-csoport pedig ezt a porladozó EU-t gyarapította: ezek az országok sem léptek túl a nemzetállami kereteken, holott erre történelmi és aktuálpolitikai indokok lennének.

A gazdasági-pénzügyi válság, valamint a társadalomban egyre inkább kirajzolódó földcsuszamlások arra kell kényszerítsék a politikai döntéshozókat, hogy gyökeresen ártértékeljék nem csak Magyarország belpolitikai helyzetére vonatkozó nézeteiket, hanem Magyarországnak, mint EU-tagnak a térségi és a nemzetközi pozícióit is. A politikai elite manapság háromféle EU-attitűd jellemző:

- ➔ *Az euroszeptikus* réteg ellenzi az integráció elmélyítését, nem érdekelt egy erősebb és életképesebb EU-ban.
- ➔ *Az européer-technokrata* politikus átérzi az EU-tagság fontosságát, meg is teszi az ebből eredő köteleességeket, azonban nem foglalkozik az EU építésével, az integráció elmélyítésével.
- ➔ *Az européer-stratégiaalkotó* politikus nem csak, hogy fontosnak tartja a tagságot, de igyekszik abból a legtöbbet kihozni saját tagállama számára, mindezt pedig az EU

érdekeinek a figyelembe vételével teszi, ez a politikusfajta képes irányt szabni az integrációnak, mégpedig reális (szak)politikai elképzelések mentén.

Ezek az attitűdök mindig is egyszerre voltak napirenden a hazai politikai életben: horizontálisan (a társadalom rétegeiben), illetve vertikálisan (akár egy emberen belül). A csatlakozás sikerességét sok faktor határozza meg, de vitathatatlan, hogy az európa-stratégiaalkotó jelleg domináns lehet ebben.

Az EU-ról, s benne a tagságunkról alkotott képről való gondolkodást (érthető módon) a kormányzásra készülő legnagyobb ellenzéki párt elnöke, Orbán Viktor hozta be ismét a diskurzusba. A pártelnök cikkében¹ európa-technokrata attitűddel lép fel, írásában aktuálpolitikai szlogenként jelenik meg az erős Európa gondolata: az EU a lehetőségek és a biztonság térsége, amely akár a saját kormányunktól is megvéd. Ezen túlmenően felmerül egy „stratégiai gondolat” is az írásban: nevezetesen a figyelemfelhívás a rugalmas együttműködés („... ahol az egyes tagállamok a kötelező minimumon túlmenően csak a kölcsönös érdekek mentén működnek együtt”) veszélyeire, amely azt eredményezné, hogy „[a]z EU óhatatlanul szétesne fejlett 'mag-Európára' és a fejletlenebb perifériára, újratemtve ezáltal azokat a határvonalakat és feszültségeket, amelyeket épp csatlakozásunkkal kívántunk meghaladni.” Magyarország és általában is a térség európai létéről való gondolkodás jelenik meg Orbán Viktor legújabb karcolatában, amely brit Guardian on-line hasábjain jelent meg.² Ebben a fent vázolt közép-európai perspektívanélküliség ölt testet. Orbán Viktor (itt már az aktuálpolitikai felhangoktól részben mentesen – azonban nem véletlen, hogy a cikket Nagy Imre újratemetésének évfordulójára időzítették) a közép-kelet-európai térség rendszerváltásinak értékelése nyomán hangot ad annak, hogy bár messzire jutottak ezek az országok, azonban most egy olyan pontra értek, ahol át kell értékelní a követett ösvényt. A volt miniszterelnök szerint Európának (s még inkább a közép-európai régióknak) különbséget kell tennie a szövetségesek, a versenytársak és az ellenfelek között, s ez különösen igaz az orosz viszonyokra. A pártelnök teljes nyíltsággal beszél arról, hogy a demokratikus rendszerváltásokkor a nyugati álmokat dédelgető kelet-európaiak immáron nem tekinthetnek

¹ <http://www.mno.hu/portal/608354?searchtext=>

² <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/jun/14/hungary-communism-europe>

úgy a régi tagállamokra, mint a nyugati civilizáció morális értékeinek a hordozóira: utalva arra, hogy a krízist a nyugati üzletemberek okozták, akik között nem volt kelet-európai, továbbá a nyugati válságkezelő lépések hátrányosan érintették a keleti piacokat. Mindezek alapján – Orbán Viktor szerint – új helyzet állt elő a Kelet-Európában: a térség rendszerváltói (köztük a pártelnök) nem ilyen Európáért „szerződtek”, s a kérdés úgy merül fel, hogy vagy hiszünk az elmúlt 20 év munkájában (egységes piac, bővülő Európa), vagy pedig eláruljuk az „európai-álmot”.

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy ugyan aktuálpolitikai megfontolásoktól korántsem mentesen (kormányképesség és européer szemlélet bizonyítása, taktikai szempontok), de hosszú idő után új elem került az Európáról való gondolkodásba. A nyugat-kelet törésvonal – bár másként, mint a rendszerváltáskor –, de mind a mai napig aktuális. Az európai integrációnak, az EU nemzetközi megjelenésének új irányt kell vennie. A keleti államok csatlakozása előtt az EU bebizonyította, hogy nem képes meghaladni oly módon a nemzetállami kereteket, amely az egységes hangon megszólaló EU létrehozásához szükséges. A fiatal kelet-európai demokráciákban mindazonáltal még él (még ha számtalanszor csatlakoztak is) a rendszerváltáskor keletkezett álmok az európai integráció iránt. A keleti államok új dinamizmust vihetnének (vihettek volna) a megfáradt integrációba, ehelyett azonban betagozódnak (betagozódtak) a korábbi szűk nemzetállami keretbe, nem voltak képesek elmozdulni a belpolitikai és térségi konfliktusoktól. A térségnek tehát óriási a felelőssége abban, hogy megakadályozza Európa ismételt széthullását centrumra és a perifériára. Magyarország lehetőségei itt óriásiak, hiszen történelmi hagyományai alapján (is) közvetítő szerepet tölthet be a Nyugat és a Kelet között.